

RECENZJE

Levin L. Schücking, LITERATURGESCHICHTE UND GESCHMACKSGESCHICHTE, LITERARISCHE „FEHLURTEILE“. (Essays über Shakespeare, Pepys, Rossetti, Shaw und andere von..., Wiesbaden 1948).

Z bogatej problematyki socjologiczno-literackiej na jedno z pierwszych miejsc wysuwa się metodyczne zagadnienie rozpatrywania wartości i znaczenia literatury pod kątem potrzeb i zainteresowań jej odbiorców; a ponieważ miarodajnym punktem widzenia w tym zakresie problemów jest smak publiczności literackiej, przeto nabiera wagi szczególniejszej pytanie, jak badać gust artystyczny odbiorców dzieł sztuki.

Wskazywano na różne możliwości. Wydawało się, że można wykryć cechy panującego smaku w określonej epoce przez statystyczne badanie opinii publicznej (L. Bourdeau). Sądzono, że droga do poznania smaku publiczności literackiej wiedzie przez ustalanie warunków tworzenia się popularności autorów. E. Hennequin w książce (tłumaczonej na język polski) pt. *La Critique scientifique* postawił nawet śmiałą tezę, tę mianowicie, że „literatura jest wyrazem narodu nie dlatego, że ją naród stworzył, lecz że ją przyjął i uznawał, że zasmakował w niej i zachwycał się nią“. Systemu metodycznego jednak, jakiegoś pełnego programu badań smaku literackiego przez długi jeszcze czas nie było.

Dopiero ogłoszona w roku 1913 („Germanisch-Romanische Monatsschrift“, t. V,

s. 561 nn.) rozprawa wybitnego anglisty niemieckiego Levina L. Schückinga pt. *Literaturgeschichte und Geschmacksgeschichte*, a szczególnie jego książka pt. *Die Soziologie der literarischen Geschmacksbildung* (1923, 1931) przynosi zarówno właściwe postawienie problemu w historii literatury, jak też uściślenie pojęć podstawowych oraz wskazanie zakresu i odpowiedniego kierunku badań.

Rozprawa Schückinga, słusznie przypomniana współczesnemu pokoleniu badaczy literatury*, pojawiła się wtedy, kiedy w badaniach literackich, idealistycznie zorientowanych, zupełnie wyraźnie zaczęły występować tendencje do skupiania uwagi na sam kwiat zjawiska literackiego bez szczególniejszego uwzględnienia jego korzeni. Użyta tu metafora nie została wprowadzona przypadkiem. Pochodzi ona z zasobu frazeologicznego najbardziej typowego przedstawiciela idealistycznego kierunku badań literackich, Karola Vosslera, który — uczeń gorliwego obrońcy absolutnej autonomii sztuki, Benedetta Crocego — niechętnie i nieufnie odnosił się do wszelkich prób socjologicznego ujmowania i rozważania zjawisk literackich, chociaż nie zaprzeczał istnienia społecznej funkcji dzieła sztuki. W monografii poświęconej Dantemu wypowiedział sąd, który zaważył wiele na genezie książki Schückinga o socjologii tworzenia się

* *Essays über Shakespeare, Pepys, Rossetti, Shaw und andere* von Levin L. Schücking. Dieterich'sche Verlags-handlung, Wiesbaden (1948), s. 489.

smaku literackiego, a mianowicie: „Wissenschaft und darstellende Kunst mögen eines fetten wirtschaftlichen Bodens bedürfen. Aber die Dichtung ist eine Blume, die zwischen Fels und Eis, bei Frost und Gewitter noch fröhlich gedeiht“. Te bowiem słowa znalazły się od razu pod obstrzałem krytyki Schückinga, który zwalczając ponadczasowe ujmowanie literatury żądał przede wszystkim uwzględnienia w badaniach historycznego podłoża społecznego i ekonomicznego, bez skrajnej jednak dążności przypisywania wyłącznie jemu decydującej roli w genezie dzieła.

O historyczne traktowanie literatury dbały, Schücking nie podziela jednak idealistycznej koncepcji, wyjaśniającej zmiany w kulturze i w literaturze przez tzw. ducha czasu. Czynnikiem zmian w ideałach stylu literackiego jest panujący w przewodniej grupie odbiorców dzieł sztuki smak literacki, zależny znowu od aktualnej struktury społeczno-ekonomicznej. Rozszerza więc Schücking pojęcie literatury wciągając do jego zakresu publiczność. „Zur Literatur — stwierdza — gehört ein Publikum, und erst durch dieses und durch seine Qualität erhält die Kunst ihre historische Bedeutung“. Historia literatury chcąc zbadać smak literacki epoki powinna zadać sobie przede wszystkim pytanie, co czytają różne warstwy kulturowe w określonym czasie, co czytają ludzie dojrzały, starcy, młodzież, kobiety, mężczyźni, przedstawiciele różnych wyznań, mieszkańcy wsi i miasta. Wymieniając elementy składowe publiczności literackiej Schücking trafnie zwraca jeszcze uwagę na wiążące się z jej zróżnicowaniem zagadnienie doboru odpowiedniego gatunku literackiego; zaleca więc postawienie pytania, które w rozwiązaniu przyczyni się do poznania gustów czytelniczych publiczności, a mianowicie: jaki gatunek literacki znajduje szczególniejsze upodobanie w określonej warstwie kulturowej.

Kwestia: co czyta publiczność, pociąga

za sobą drugie pytanie badawcze: dlaczego pewne dzieła, pewne ich gatunki służą jako lektura umiłowana w danym czasie? Odpowiedź na to wynika z określenia struktury psychicznej każdej grupy czytelniczej, ponieważ struktura ta jest podstawą jej upodobań estetycznych.

Historia literatury, którą Schücking widzi jako historię smaku literackiego, ma do spełnienia jeszcze jedno zadanie badawcze; wyraża je pytanie, czy i w jakiej mierze smak wpływa na powstanie dzieła literackiego, czy może — jak to zwolennicy bezwzględnej niezależności sztuki pojmują — artysta i jego dzieło są sprawcami powstawania smaku i w jakim zakresie można uważać za uprawnione postawienie takiej tezy. Schücking liczy się z faktami i dlatego przyznaje artyście dużą rolę w procesie tworzenia się smaku literackiego; świadczą o tym przykłady poetów, którzy stali się sławnymi przede wszystkim dzięki swoim dziełom. Ale pod jakim warunkiem? Pod tym mianowicie, że nie zrywają całkowicie z tradycją i przeto mogą uzyskać coś w rodzaju przywileju na „nowe drogi“, na których dopiero mogą się rozwinąć w pełni ich właściwe możliwości twórcze. A więc jednak jest ograniczenie swobody artystycznej; wprowadza je wzgląd na publiczność, na jej smak.

Istotnie, pojęcie publiczności literackiej zawiera w sobie cały splot zależności przede wszystkim natury ekonomiczno-społecznej. Schücking w przeciwieństwie do „idealistów“ uzależnienia te wykrywa, podkreśla znaczenie socjologicznego podłoża życiodajnego dla literatury, choć zastrzega się, że nie może ono całkowicie wystarczać w badaniu dla wyjaśnienia rozwoju sztuki. Nawet o wielkiej sztuce, która nosi znamię indywidualności, nie można tak bardzo pewnie twierdzić, że jest niezależną od materialnych okoliczności czasu. Schücking formułuje więc tezę następującą: „So wie in der Naturgeschichte die Eigenart der Fauna und Flora nur im Zusammenhang mit

den Besonderheiten des Standorts erkannt werden kann, erklärt sich in der Literaturgeschichte Dasein, Färbung und Eigenheit zu erheblichem Teil aus dem soziologischen Nährboden, dem die literarische Schöpfung entwächst“. Kreśli zatem, mając do dyspozycji rozległy i ciekawy materiał, zwłaszcza z literatury angielskiej, dzieje zależności sztuki literackiej i jej twórców od panującego w danej epoce u różnych grup społecznych smaku estetycznego, który jest wynikiem złożonego procesu życia ekonomiczno-społecznego i gry innych sił socjologicznych, takich jak np. szkoła, związki literackie, akademie, towarzystwa, wypożyczalnie książek, koła czytelnicze i in.

Zagadnienie smaku literackiego jako zagadnienie ujęcia literatury z punktu widzenia jej odbiorcy, publiczności literackiej, ma swą wagę dla nauki o literaturze. Rozważanie tego problemu pozwala rozszerzyć wydatnie teren badania literatury ograniczony dotąd do zagadnień autora, genezy dzieła, psychologii tworzenia, wyglądu estetycznego utworu. Zwrócenie uwagi na zjawisko sukcesu literackiego u publiczności, wyjaśnianie go konkretnym czynnikiem smaku różnych grup społecznych odsłania obszar nowej, ciekawej, porywającej rozległymi horyzontami dziedziny badań recepcji literatury.

Zagadnienie recepcji dzieła literackiego staje przed nauką jako problematyczny wyniesiony przez dominujące dziś w skali dotąd nie spotykanej tendencje do ujmowania związków literatury z życiem społecznym. Dzięki coraz to silniejszym wpływom, jakie wywiera myśl marksistowska na całokształt wiedzy o literaturze, z większą niż dotąd precyzją bada się łączność genetyczną między dziełem literackim a strukturą społeczną. Przedmiotem szczególniejszego zainteresowania jest społeczna zawartość ideowo-myślowa dzieła. Mówi się — przenosząc termin z biologii — o ekologii literackiej. W pisarzu widzi się

ideologa grupy społecznej, w jego dziele — środek walki o realizację głoszonych idei, koncentrat energii oddziaływającej na świadomość społeczną odbiorców.

Stąd silniejsze niż kiedykolwiek dawniej zainteresowanie zagadnieniem recepcji literatury, całą jej specyficzną problematyką, a więc: warunkami, w jakich proces jej przebiega, czynnikami, które jej pomagają lub przeszkadzają, środowiskiem społecznym najbardziej podatnym lub opornym dla jej działania, formami, jakie przybiera, jej — wreszcie — skutkami. Należy tu szereg zagadnień szczegółowych, takich jak: krytyka literacka jako czynnik recepcji, szkoła literacka jako skutki recepcji. W tym kręgu mieści się również zagadnienie społecznych warunków tworzenia się smaku literackiego, zagadnienie sukcesu, sławy, legendy literackiej. W tym obrębie pozostaje problematyczny wpływ dzieła literackiego na powstanie i ukształtowanie się pewnych typów psychicznych, na obyczaje, ideologię społeczną. Tu mieści się też zagadnienie kontaktów literatur różnych narodów: wzajemnego promieniowania na siebie.

Wyliczenie to — bynajmniej nie wyczerpujące zasobu problematyki — wskazuje, że istnieje obfita i poważna grupa zagadnień, których rozwiązanie nie jest i nie może być obojętne dla wiedzy o literaturze, zwłaszcza dla historii literatury. Badanie recepcji literackiej, pojętej jako historia dzieła literackiego, odbitego w świadomości odbiorców, uzupełnia koniecznym elementem czynności badawcze, mające na celu poznanie genezy dzieła, opis i interpretację utworu, ustalenie jego miejsca w historycznym rozwoju całości literatury. Badanie recepcji umożliwia unaocznienie tego faktu, że na wydaniu dzieła w redakcji ostatecznej nie kończy się jego historia, ale że żyje ono dalej w konkretyzacjach odbiorców. Dla historii literatury oznacza to rozszerzenie pola badania na dzie-

dzinę życia literackiego, którego elementami — obok twórców i ich dzieł — są: krytyka literacka, grupy, szkoły literackie i in. Badanie zaś recepcji w jej rozwoju ważne jest dla poznania historii życia literackiego epoki, odsłania przeobrażenia dokonywane się w ogólnych pojęciach kultury, w przekonaniach estetycznych, w smaku literackim. Badania recepcji dostarczają świadectwa o sile dzieła literackiego, przyczyniają się tym samym do poznania energetycznej jego strony. Wskazują, jakimi więzami dzieło sztuki literackiej związane jest z życiem społecznym, którego częścią jest życie literackie. Dowodzą ostatecznie, jak literatura w sposób swoisty życiu społecznemu służy.

W świetle tak zarysowującej się nowej dziedziny badań literackich pionierskie prace L. L. Schückinga, odcinające się zdecydowanie od idealistycznego kierunku badań realizmem, by nie powiedzieć pozytywizmem spojrzenia, celów i środków, mają dla współczesnego pokolenia badaczy jakiś urok świeżości, zyskują wyraźnie na aktualności. Zarówno jego prace teoretyczno-programowe, do których — obok omówionych — zaliczyć należy kapitalną rozprawę pt. *Literarische Fehlurteile*, oświeclającą podstawowe dla badania smaku zagadnienie typu przedstawiciela smaku, jak też studia historycznoliterackie, z których znowu na szczególniejszą uwagę zasługuje ogłoszona w roku 1954 świetna, ukazująca finezyjną praktykę badawczą Schückinga rozprawa pt. *Gullivers Reise zu den guten Pferden geschmacksgeschichtlich betrachtet* — wszystkie te jego prace kryją niejedną koncepcję płodną, pobudzającą, choćby nawet w sensie niekiedy kontrowersyjnej, do dyskusji. Warto — sędzę — pomyśleć o przekładzie na język polski klasycznej już książki Schückinga *Die Soziologie der literarischen Geschmacksbildung*; mogłaby ona być wciągnięta na listę lektury podstawowej naszych studentów.

Stefan Kawyn, Łódź

Ivor Armstrong Richards, Litt. D.: *PRINCIPLES OF LITERARY CRITICISM*, Fourteenth impression, London 1955, Routledge, Kegan Paul Ltd.

Richards uchodzi w krajach anglosaskich, zarówno w Europie, jak i w Ameryce, za twórcę nowoczesnej teorii literatury, opartej o podstawy psychologii i semantyki. Jako profesor Magdalene College w Cambridge jest po dziś dzień najwyższym autorytetem szkoły psychologów. Stanley Edgar Hyman w swej pracy pod tytułem *The Armed Vision* stwierdza: „Z drżeniem serca przystępuję do charakterystyki twórczości Ivora Armstronga Richardsa. Jego studia i rozprawy z najróżniejszych dziedzin nauki oparte są o tak kolosalną wiedzę, że nie sposób podać o nim krótkich informacji lub scharakteryzować go w krótkim artykule“. Ostrzeżenie Hymana posiada dużą wagę i znaczenie dla sprawozdawcy i recenzenta polskiego. Trudno byłoby ustosunkować się krytycznie do pracy tego wybitnego uczonego angielskiego, gdyby nie różnica światopoglądowego i naukowego, a więc metodologicznego punktu wyjścia w ocenie zasadniczych spraw i rozważań.

Ivor Armstrong Richards zadebiutował w roku 1922 jako współautor pracy: *Podstawy estetyki*. Jego towarzyszami pracy byli: C. K. Ogden, psycholog, i James Wood, wybitny znawca sztuk pięknych. Wnioskiem końcowym tej pracy była analiza uczuć estetycznych i problemów piękna, które Richards określił jako element prowadzący w organizmie ludzkim do osiągnięcia równowagi cynestrycznej. Zadeklarował się tym samym jako psychologista ze szkoły T. Ribota i jego ostatniej pracy *La Vie inconsciente et les mouvements* (1914). Teoria na temat psychologii uczuć posiadała pewne związki ze szkołą pozytywistów angielskich, tj. Johnem Stuartem Millem, Herbertem Spencerem i Grant Allenem oraz niemieckim fechneryzmem. Taki mniej więcej jest rodowód ideowy i teo-